

Iwona Józefowicz, Hanna Michniewicz-Ankiersztajn

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Instytut Geografii
jozefowicz@ukw.edu.pl, hanka@ukw.edu.pl
IJ <https://orcid.org/0000-0001-5436-9346>
HMA <https://orcid.org/0000-0003-2119-6877>

Rozwój społeczno-gospodarczy a aktywność społeczności lokalnych w województwie wielkopolskim

Zarys treści: Aktywność obywatelska zależna jest zarówno od cech społeczno-demograficznych, jak i sytuacji gospodarczej obszaru, w jakim jest realizowana. Celem niniejszego opracowania jest próba przedstawienia zależności pomiędzy poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego (określonego na podstawie wybranych wskaźników) a stopniem aktywności społecznej mieszkańców (określonej liczbą stowarzyszeń działających na rzecz rozwoju lokalnego i regionalnego) w gminach województwa wielkopolskiego. Do osiągnięcia tego celu wykorzystano metody matematyczno-statystyczne (m.in. algorytm k-średnich). Badania wykazały, że w województwie wielkopolskim występuje polaryzacja gmin pod względem społeczno-gospodarczym. Szczegółowe analizy potwierdziły istnienie zależności pomiędzy aktywnością mieszkańców mierzoną współczynnikiem aktywności lokalnej (W_{al}) a wybranymi cechami gospodarczymi. W przypadku cech o charakterze społecznym zależność nie występowała. Wartości wskaźnika były również w pewnym stopniu zależne od poziomu zurbanizowania gminy. Wykazano, że mieszkańcy gmin wiejskich byli bardziej aktywni w zakresie działań na rzecz rozwoju lokalnego. Biorąc pod uwagę aktywność na rzecz rozwoju lokalnego oraz sytuację społeczno-gospodarczą, dzięki zastosowaniu metody k-średnich uchwycono podobieństwa gmin i przedstawiono to zjawisko w ujęciu przestrzennym. Rezultaty badań wskazały istnienie grupy gmin podobnych do siebie w strefie oddziaływania aglomeracji poznańskiej. Podobieństwem wyróżniały się także gminy zlokalizowane w północnej oraz wschodniej części badanego obszaru (głównie gminy wiejskie).

Słowa kluczowe: społeczność lokalna, stowarzyszenia, rozwój społeczno-gospodarczy, województwo wielkopolskie

Wprowadzenie

Jedną z cech charakteryzujących społeczeństwo obywatelskie jest aktywność w zakresie zrzeszania się oraz działalność na rzecz społeczności lokalnych. Jest to ważne zarówno z punktu widzenia odbiorców tych działań, jak i ich

organizatorów (Czapiński, Panek 2012). Zaangażowanie społeczne wpływa nie tylko na codzienne funkcjonowanie, ale także na rozwój społeczno-gospodarczy regionu. Dzieje się to m.in. poprzez podejmowanie trafniejszych decyzji w zakresie gospodarowania zasobami danego obszaru (Putnam 1996, Gorzelak 2001, 2007, Lewenstein 2004, Szczepańska 2018). Lokalna aktywność społeczna może obejmować różnorodne działania – od kształtowania relacji z władzami samorządowymi, przez udział w wyborach, konsultacjach społecznych, działaniach na rzecz potrzebujących wsparcia, po aktywny udział w organizacjach pozarządowych. Można więc stwierdzić, że mieszkańcy wraz z organami administracyjnymi tworzą partnerstwo na rzecz rozwoju lokalnego, realizując potrzeby, wartości i ambicje społeczności lokalnej (Bagdziński 1994, Parysek 2015). Tym samym potwierdza się opinia coraz liczniejszej grupy badaczy, podkreślających, że dużą rolę w rozwoju lokalnym odgrywa, do tej pory uważany za drugoplanowy, czynnik ludzki (Warczak 2015, s. 115).

W 2016 r. w Polsce funkcjonowało ponad 91 tys. stowarzyszeń i innych organizacji społecznych (np. fundacji, podmiotów wyznaniowych oraz organizacji samorządu gospodarczego i zawodowego). Zrzeszały one ogółem ponad 9 mln obywateli. Najliczniejszą grupę stanowiły stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne (73,4 tys.; 80%), a następnie fundacje (13,6 tys.; 15%). Wyraźnie mniej liczne były organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego (2,9 tys.) oraz społeczne podmioty wyznaniowe (1,9 tys.). Wzrost liczby organizacji pozarządowych związany był głównie ze zwiększającą się liczbą fundacji oraz społecznych podmiotów wyznaniowych (Działalność stowarzyszeń... 2017, s. 1). W 2018 r. liczba działających stowarzyszeń rejestrowych wynosiła ponad 71 tys., z tego na rzecz społeczności lokalnych działało 6146 organizacji.

Na podstawie danych pochodzących z KRS można przyjąć, że niemal we wszystkich gminach w Polsce funkcjonowało przynajmniej jedno stowarzyszenie na rzecz rozwoju lokalnego. Wartości bezwzględne pokazały, że najwięcej tego typu stowarzyszeń zarejestrowanych było w dużych miastach. Tę sytuację potwierdza również istotna korelacja pomiędzy liczbą ludności a liczbą stowarzyszeń w danej jednostce przestrzennej (na poziomie $r = 0,885$). W świetle powyższego aktywne zrzeszanie się w organizacjach i stowarzyszeniach działających na rzecz rozwoju lokalnego, społecznego czy kulturalnego o różnym zasięgu oddziaływania stało się jednym z przejawów coraz większej odpowiedzialności mieszkańców za swoje „małe ojczyzny”.

Celem badań było ukazanie przestrzennego zróżnicowania poziomu aktywności lokalnej w województwie wielkopolskim oraz próba określenia zależności pomiędzy stopniem aktywności społeczności lokalnych a poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego badanego obszaru. Należy jednak zaznaczyć, że analizie poddana została tylko jedna z kilku płaszczyzn charakteryzujących społeczeństwo obywatelskie (aktywność w zakresie funkcjonowania stowarzyszeń).

Podjęte badania miały na celu sprawdzenie postawionej przez autorki hipotezy mówiącej o tym, że wyższe wskaźniki aktywności lokalnej były charakterystyczne dla gmin na niższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, jak również obszarów słabiej zurbanizowanych. Wynikało to z faktu, że na terenach

tych poziom i jakość życia mieszkańców były niższe, co z kolei mogło być czynnikiem motywującym do działania na rzecz rozwoju lokalnego.

Zakres rzeczowy artykułu obejmował analizę przestrzenną rozwoju społeczno-gospodarczego gmin województwa wielkopolskiego oraz aktywności lokalnej, której przejawem była liczba funkcjonujących w badanym okresie stowarzyszeń wpisanych do Krajowego Rejestru Sądowego, aktywnie działających na rzecz rozwoju lokalnego (wg stanu na dzień 1 stycznia 2018 r., w układzie NTS 5). Analiza została uzupełniona o badanie zależności pomiędzy aktywnością a sytuacją społeczno-gospodarczą gmin.

Źródła danych i metody badawcze

Materiał źródłowy badań stanowiły wybrane wskaźniki dostępne w Banku Danych Lokalnych GUS oraz materiały pochodzące z bazy organizacji pozarządowych Stowarzyszenia Klon-Jawor obejmującej wszystkie podmioty o charakterze stowarzyszeń zarejestrowanych w KRS¹. Do oceny stopnia aktywności społecznej na płaszczyźnie społecznej posłużono się cząstkowym współczynnikiem aktywności lokalnej (W_{al}). Niniejszy wskaźnik jest ilorazem liczby stowarzyszeń rejestrowanych, działających na rzecz rozwoju lokalnego w poszczególnych gminach, oraz liczby mieszkańców tego obszaru. Do celów porównawczych uzyskane wyniki przeliczono następnie na 10 tys. ludności. Analizowane dane obejmowały okres 2016–2018.

Do oceny rozwoju społeczno-gospodarczego gmin posłużył m.in. wskaźnik rozwoju wspólnot terytorialnych (W_{rwt}), który jest odmianą metody portfelowej (stosowanej częściej w naukach społecznych, a zwłaszcza ekonomii i zarządzaniu) uwzględniającej czynniki hamujące oraz stymulujące rozwój jednostek. Sposób obliczania tego wskaźnika jest analogiczny do sposobu obliczania wskaźnika rozwoju społecznego (HDI) (Czyszkievicz 2003, s. 79), jednakże zmodyfikowano czynniki wpływające na poziom jednostki mniejszego stopnia. Wynikało to zarówno ze skali badanych obszarów, jak i z dostępności baz danych. Do analizy wykorzystano cechy o charakterze destymulant (cechy 1 i 2) oraz stymulant (cechy 3 i 4) rozwoju społeczno-gospodarczego:

- bezrobocie rejestrowane – udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (%);
- stopa ubóstwa (wyrażona liczbą beneficjentów opieki społecznej) – udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności jednostki (%);
- przedsiębiorczość – liczba osób prowadzących działalność gospodarczą w stosunku do ogółu osób w wieku produkcyjnym (%);

¹ Wspomniane stowarzyszenia są podstawowym sposobem formalizowania aktywności obywatelskiej w Polsce. Jest ich najwięcej – zdecydowanie więcej niż fundacji (pięciokrotnie) czy stowarzyszeń zwykłych (<https://publicystyka.ngo.pl/rok-po-nowelizacji-stowarzyszen-szalu-nie-ma>; dostęp: 23.07.2020).

- udział dochodów własnych w dochodach gmin w stosunku do całkowitego dochodu gminy, uzyskanego w tym samym okresie (stosunek wyrażony w %).

W opracowaniu zastosowano również wybrane metody matematyczno-statystyczne, m.in. metodę k-średnich i korelacje, aby określić podobieństwa gmin oraz zależności pomiędzy zmiennymi poddanymi analizie. Metoda k-średnich należąca do metod iteracyjno- optymalizacyjnych jest często stosowana w geografii społeczno-ekonomicznej do wskazywania grup jednostek podobnych pod względem cech społeczno-gospodarczych (m.in. Filipiak 2006, Jażdżewska 2006, Nowak 2013, Karmowska 2015 i in.). W niniejszym artykule, metoda k-średnich została użyta do określenia stopnia podobieństwa gmin województwa wielkopolskiego pod względem aktywności społecznej, na tle ich poziomu społeczno-gospodarczego (uwzględniając stopień ich zurbanizowania). Wyznaczono trzy skupienia (odpowiadające typowi gmin: miejskiej, wiejskiej i miejsko-wiejskiej), po czym obliczono odległości euklidesowe między obiektami i wybrano obserwacje tak, by zmaksymalizować odległości skupień (przy iteracji równej 10). Następnie zidentyfikowano elementy (gminy) należące do danego skupienia, a wyniki przedstawiono w formie kartogramu (por. ryc. 6).

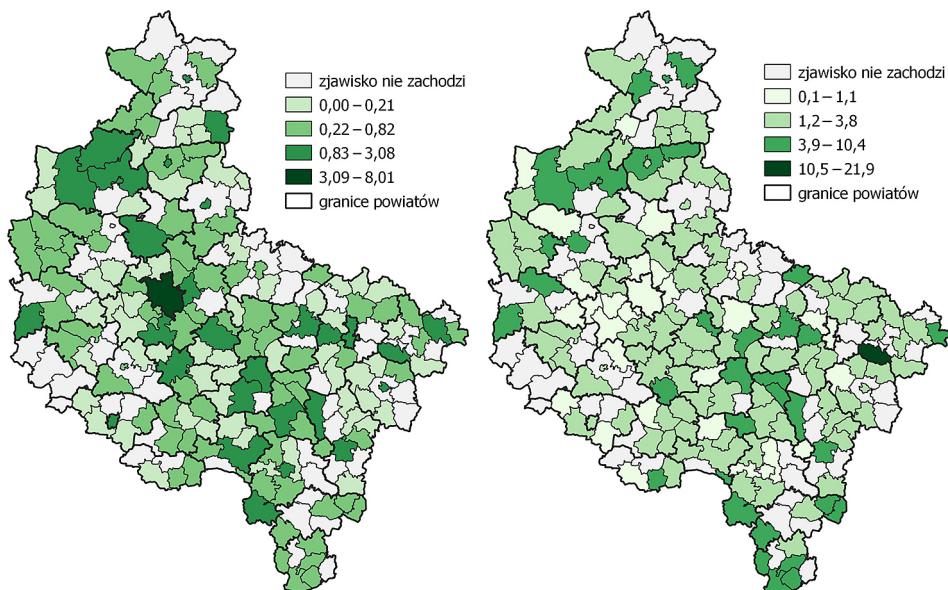
Aktywność społeczności lokalnych w województwie wielkopolskim – wyniki badań

Wśród wszystkich organizacji i stowarzyszeń non profit działających w Polsce w 2016 r., ponad 10% zlokalizowanych było na terenie województwa wielkopolskiego (487), z czego aż 39 miało swoją siedzibą w Poznaniu i działało na rzecz rozwoju lokalnego. Spośród organizacji i stowarzyszeń funkcjonujących na analizowanym obszarze największy odsetek stanowiły te, których zasięg oddziaływania dotyczył najbliższego sąsiedztwa i gminy (ogółem ok. 40% w 2016 r.) i powiatu (ok. 21%). Wartości te były wyższe niż średnia dla Polski (odpowiednio 36,2 i 20,4%) w badanym roku.

Należy wspomnieć, że w ponad 42% gmin wiejskich i w 22,6% gmin miejsko-wiejskich województwa funkcjonowały organizacje non profit i była to wartość wyższa niż średnia dla tego typu gmin w Polsce (odpowiednio 38,8% i 11,9% w 2016 r.).

Według danych NGO, na 226 gmin województwa wielkopolskiego w 2018 r. w 163 (ponad 72% ogółu) funkcjonowało co najmniej jedno stowarzyszenie działające na rzecz rozwoju lokalnego. Najwięcej stowarzyszeń działało w Poznaniu (8,01%), jednak ogółem największy ich odsetek zlokalizowany był w gminach wiejskich (ponad 43%) (ryc. 1).

Opierając się na rozważaniach teoretycznych Bajerskiego (2008) dotyczących wymiarów i sposobów wydzielenia centralności i peryferii, przeanalizowano rozkład przestrzenny cząstkowego współczynnika aktywności lokalnej (W_{al}). W skali całego województwa wynosił on średnio 1,97, przy czym najwyższe średnie wartości występowały w gminach wiejskich (2,2), a najniższe miejsko-wiejskich

Ryc. 1. Odsetek stowarzyszeń w gminach województwa wielkopolskiego w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych NGO.

Ryc. 2. Współczynnik aktywności społeczności lokalnych (W_{al}) (B) w gminach województwa wielkopolskiego w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych NGO.

(1,7) (tab. 1). Zauważono, że mieszkańcy gmin leżących na peryferiach województwa wielkopolskiego (zwłaszcza tych w północno-zachodniej i południowo-wschodniej części analizowanego obszaru) byli bardziej aktywni społecznie niż mieszkańcy ośrodków centralnych (miast, terenów zurbanizowanych dobrze rozwiniętych gospodarczo) (ryc. 2). Tym samym w kontekście aktywności społecznej ludności można stwierdzić, że uzyskane wyniki badań odwracają istniejącą hierarchię ośrodków centralnych.

Tabela 1. Średnie wartości wybranych wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego i aktywności lokalnej w gminach województwa wielkopolskiego w 2018 r.

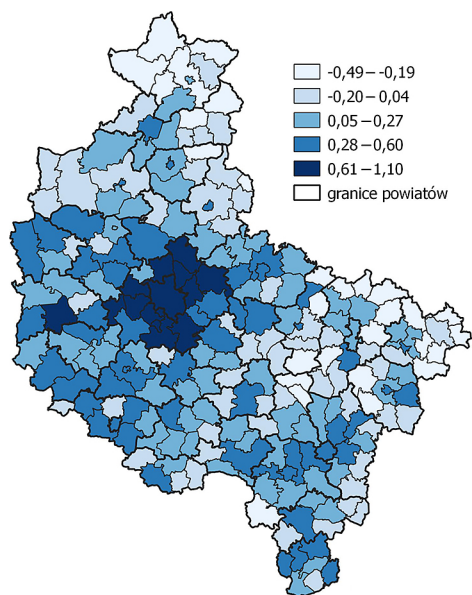
Typ gmin	Liczba gmin	Wskaźnik aktywności lokalnej	Bezrobocie (na 10 tys. lud.)	Beneficjenci opieki społ. (na 10 tys. lud.)	Dochody własne gminy (zł/mieszkańca)	Przedsiębiorczość (l. firm/10 tys. lud.)
Miejskie	19	1,8	173	473	2608	6805
Wiejskie	113	2,2	168	555	1905	632
Miejsko-wiejskie	94	1,7	167	517	1993	1206
Województwo wielkopolskie	226	1,97	168	529,5	1974	1390

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL i KRS.

Stopień rozwoju społeczno-gospodarczego gmin jest zależny od szeregu czynników ekonomicznych i społecznych. Pomimo dużego potencjału w zakresie możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego i korzystnej sytuacji ekonomicznej na tle kraju, gminy województwa wielkopolskiego były zróżnicowane pod względem gospodarczym. Nieprzerwanie, głównym biegunem wzrostu pozostawała aglomeracja poznańska oraz inne, mniejsze ośrodki subregionalne (Przegląd... 2014, Atrakcyjność... 2017, Analiza... 2018, Informacja... 2019, Wojtyra 2019). Były to obszary o największej atrakcyjności inwestycyjnej (Atrakcyjność... 2017, s. 14) i wysokiej przedsiębiorczości. Dowodem na to były także wartości PKB per capita wyższe niż średnia dla województwa, a nawet kraju (np. dla miasta Poznań w 2016 r. PKB wynosiło ok. 96 tys. zł/os., przy przeciętnej dla województwa ok. 53 tys./os.) (GUS).

W wypadku obszarów wiejskich województwa ponad trzy czwarte miało charakter rolniczy, a zaledwie co dwudziesta charakter rezydencjalno-usługowy. Typ funkcjonalny gminy wiązał się z jej sytuacją finansową. Gminy rolnicze były w dużym stopniu uzależnione od dochodów transferowanych, a ich dochód własny był dwukrotnie niższy od osiąganego przez gminy o funkcji rezydencjalno-usługowej (Kozera, Wysocki 2015). W ujęciu przestrzennym gminy o charakterze rolniczym zlokalizowane były głównie we wschodniej części województwa, natomiast gminy o funkcjach rezydencjalno-usługowych w bezpośredniej bliskości Poznania.

Rozkład przestrzenny wskaźnika rozwoju wspólnot terytorialnych (ryc. 3)

Ryc. 3. Wskaźnik rozwoju wspólnot terytorialnych w województwie wielkopolskim w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl (dostęp: 20.06.2019).

potwierdził istnienie polaryzacji gospodarczej na poziomie województwa. Najwyższe wartości świadczące o przewadze czynników stymulujących rozwój gospodarczy odnotowano w miastach oraz w ich strefach podmiejskich.

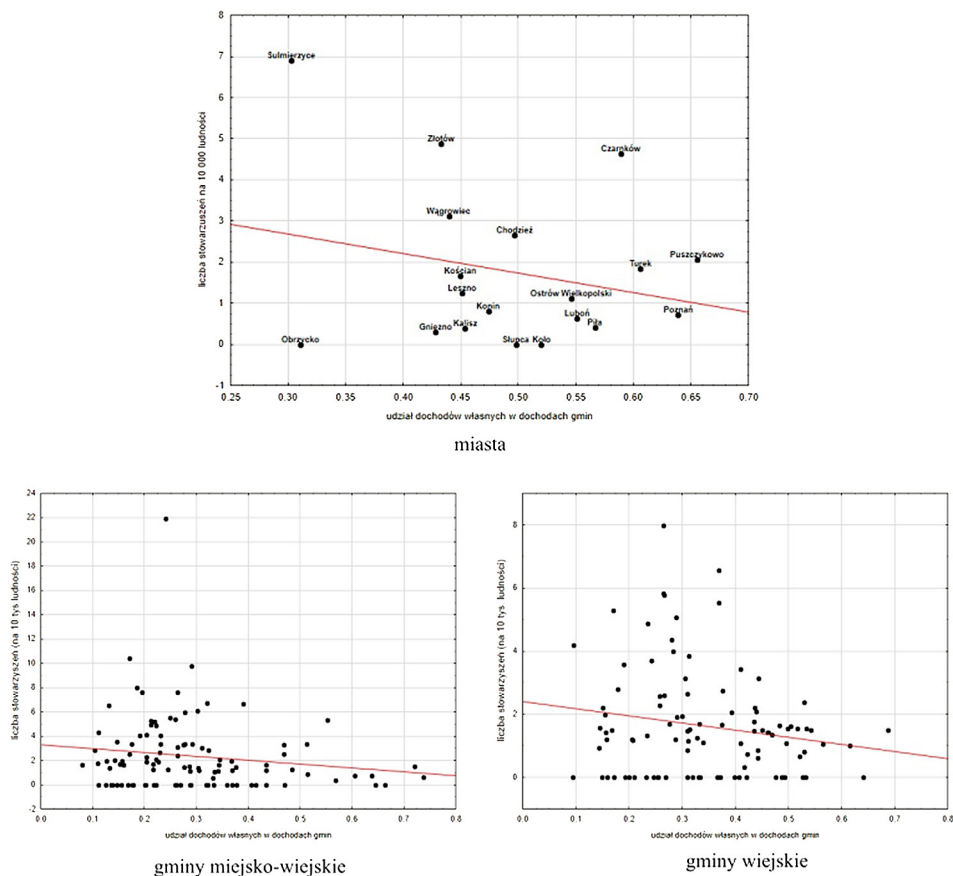
Przyjęto, że istniejąca sytuacja społeczno-gospodarcza może mieć wpływ na liczbę stowarzyszeń działających na rzecz rozwoju lokalnego. Do weryfikacji tej tezy zestawiono wybrane wskaźniki rozwoju gospodarczego (przedsiębiorczość, sytuacja finansowa gmin) oraz wybrane cechy rozwoju społecznego (wskaźnik bezrobocia na 10 tys. ludności, liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności) ze wskaźnikiem aktywności lokalnej.

W 2018 r. w gminach o największej liczbie stowarzyszeń na 10 tys. ludności (24 gminy; W_{al} powyżej 5) dochód własny gmin w przeliczeniu

na jednego mieszkańca wynosił 1676 zł (przy przeciętnej dla województwa ponad 3900 zł). Były to głównie gminy wiejskie i miejsko-wiejskie. Wśród wszystkich gmin charakteryzujących się W_{ai} powyżej przeciętnej dla województwa (78 gmin) wartość dochodów własnych gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosła 1768 zł. Wśród ośmiu gmin o najwyższych dochodach (powyżej 4 tys./os.), wartości W_{ai} nie przekroczyły 0,7. Były to gminy leżące w aglomeracji poznańskiej oraz w powiecie konińskim.

Analizując średnie wartości wskaźnika aktywności lokalnej na tle cech charakteryzujących sytuację społeczno-gospodarczą gmin, można zauważyć pewne prawidłowości wynikające z typów jednostek samorządowych. W 2018 r. gminy miejskie województwa wielkopolskiego odznaczały się niższą od średniej liczbą stowarzyszeń przypadających na 10 tys. mieszkańców (wynoszącą 1,8) (tab. 1). Jednocześnie obserwowano w nich lepszą sytuację społeczno-gospodarczą (niższa od średniej liczba bezrobotnych i beneficjentów opieki społecznej przy wyższym wskaźniku przedsiębiorczości i wartości dochodów własnych). W przypadku gmin miejsko-wiejskich wskaźnik aktywności lokalnych był jeszcze niższy (wynosił 1,7), a wartości wskaźników charakteryzujących kondycję społeczno-gospodarczą tych jednostek były zbliżone do wartości średnich dla całego województwa wielkopolskiego. Relatywnie wysoki wskaźnik aktywności społecznej (średnio 2,2) był notowany w 2018 r. w gminach wiejskich, przy czym rozwój społeczno-gospodarczy tych obszarów był dosyć zróżnicowany. Przykładem są niektóre gminy położone peryferyjnie pod względem geograficznym i społeczno-gospodarczym (m.in. Skulsk, Wągrowiec, Brzeziny, Mycielina i Chodów). Ich dochody własne w przeliczeniu na 1 mieszkańca w analizowanym roku wynosiły średnio niespełna 1100 zł, a wskaźniki przedsiębiorczości były prawie czterokrotnie niższe od średniej dla województwa. Natomiast przeciętna wartość wskaźnika aktywności lokalnej wyniosła tam 2,4. Inną grupę stanowiły gminy wiejskie, w których dochód własny jednostki samorządowej na 1 mieszkańca przekraczał 3000 zł (w sumie osiem gmin), przy stosunkowo niskim bezrobociu i ponadprzeciętnej przedsiębiorczości. W gminach tych liczba stowarzyszeń przypadających na 10 tys. ludności nie przekraczała 1,6. Były to jednostki administracyjne leżące zarówno w strefie podmiejskiej Poznania (Komorniki, Tarnowo Podgórne, Suchy Las), jak i m.in. te, na których terenie ulokowano przemysł wydobywczy (Wierzbinek), specjalną strefę ekonomiczną (Przykona), bazę lotnictwa wojskowego (Powidz), czy gminy zajmujące wysokie miejsca w Rankingu Finansowym Samorządów Terytorialnych w Polsce (Perzów, Baranów) (<https://www.forum-ekonomiczne.pl/ranking/>; dostęp: 21.11.2020).

Analizując wykresy rozrzutu obrazujące zależność pomiędzy sytuacją finansową gmin związaną z udziałem dochodów własnych w dochodach gminy a liczbą stowarzyszeń na 10 tys. ludności, można zauważyć, że lepsza kondycja finansowa miast nie miała znaczącego wpływu na wskaźnik aktywności społecznej (ryc. 4). W części gmin miejsko-wiejskich i wiejskich zależność była bardziej widoczna – gminy o niższych dochodach własnych miały wyższe wartości wskaźnika aktywności społecznej. Jednocześnie istniała grupa gmin, w których funkcjonowało tylko jedno stowarzyszenie. W tych przypadkach trudno mówić o istnieniu zależności pomiędzy sytuacją finansową a aktywnością społeczną.

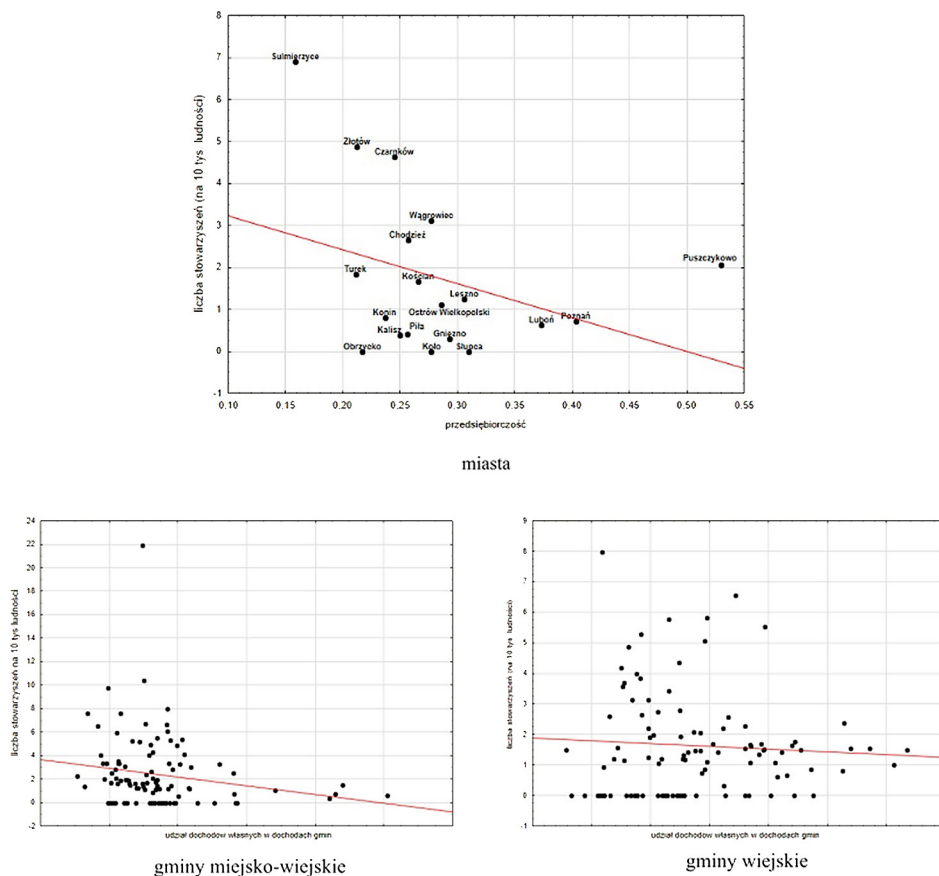
Ryc. 4. Zależności pomiędzy sytuacją finansową gmin a wskaźnikiem aktywności społecznej w gminach województwa wielkopolskiego
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i NGO.

Analiza zależności pomiędzy poziomem przedsiębiorczości a wskaźnikami aktywności w gminach wykazała, że w części miast i gmin miejsko-wiejskich wzrost przedsiębiorczości przekładał się na spadek liczby stowarzyszeń przypadających na 10 tys. ludności. Z kolei w gminach wiejskich nie zaobserwowano tego trendu (ryc. 5). W tym przypadku również w części gmin, gdzie funkcjonuje tylko jedno stowarzyszenie, zależność ta nie była widoczna.

W toku postępowania badawczego podjęto również próbę określenia zależności pomiędzy wybranymi cechami społecznymi a wskaźnikiem aktywności lokalnej (W_{al}).

Analiza regresji nie wykazała jednak istnienia istotnej zależności pomiędzy wspomnianymi wyżej cechami. Należy jednak zauważyć, że w nielicznych przypadkach gminy o wysokim wskaźniku bezrobocia na 10 tys. ludności charakteryzowały się wysokim stopniem aktywności na rzecz rozwoju lokalnego, np.

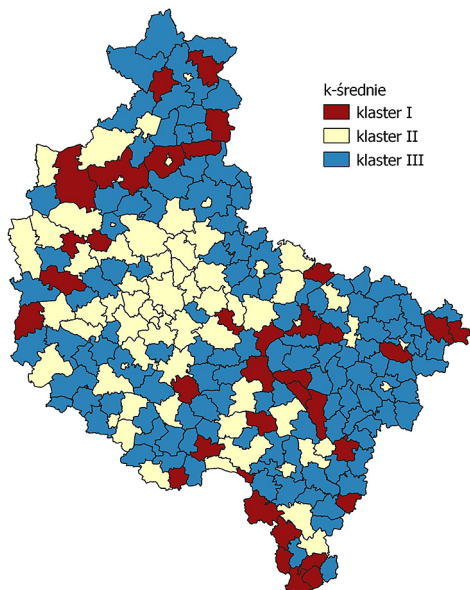

Ryc. 5. Zależności pomiędzy poziomem przedsiębiorczości w gminach a wskaźnikiem aktywności społecznej w gminach województwa wielkopolskiego
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i NGO.

Orchowo (W_{al} równy 10,48), Tarnówka (W_{al} równy 9,76 przy przeciętnej dla województwa wynoszącej 1,97).

Biorąc pod uwagę liczbę beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej, można było stwierdzić, że w kilku gminach o wysokiej wartości tego wskaźnika aktywność społeczności lokalnej była niższa. Powyższe obserwacje nie pozwoliły więc na jednoznaczną weryfikację postawionej na wstępie hipotezy w zakresie zależności pomiędzy cechami społecznymi a aktywnością społeczną mieszkańców.

Do zobrazowania zróżnicowania aktywności społecznej w gminach na tle ich poziomu społeczno-gospodarczego z uwzględnieniem stopnia zurbanizowania wykorzystano metodę k-średnich. Dzięki niej wyznaczono trzy grupy gmin o znacznym stopniu podobieństwa (ryc. 6). W pierwszym skupieniu znalazły się głównie gminy o charakterze wiejskim (63%) oraz miejsko-wiejskim (34,2%). Większość położona była peryferyjnie względem centrum, a blisko 35% z nich leżało przy

Ryc. 6. Przestrzenny rozkład skupień dotyczących podobieństwa gmin w województwie wielkopolskim według aktywności społecznej na tle wskaźnika rozwoju wspólnot terytorialnych (*k-means clustering*) i wskaźnika urbanizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych NGO i www.stat.gov.pl (dostęp: 20.06.2019).

granicy województwa. W drugim znalazło się 15 miast, w tym stołeczny Poznań, jednak większość gmin w tej grupie miała charakter miejsko-wiejski (68%). Badając rozkład przestrzenny, wyraźnie można było wyróżnić obszar obejmujący gminy zlokalizowane w sąsiedztwie Poznania. Z analizy porównawczej wobec wskaźnika rozwoju wspólnot terytorialnych wynika, że były to głównie obszary wyróżniające się wysokim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego. Trzecie skupienie obejmowało aż 124 jednostki, z których większość (ponad 69%) stanowiły gminy wiejskie. Nie zaklasyfikowano natomiast do tej grupy żadnej gminy miejskiej. W rozkładzie przestrzennym można zauważyć (podobnie jak w przypadku pierwszego skupienia) peryferyjną lokalizację gmin względem centrum województwa. W dużej części są to gminy leżące przy granicy województwa. Zdecydowanie wyróżniał się wschodni i południowo-wschodni obszar województwa (np. gminy powiatów tureckiego czy kaliskiego), które niemal w stu procentach zaklasyfikowane zostały do tej grupy, oraz północna część województwa (gminy powiatu pilskiego i złotowskiego).

Porównując uzyskane wyniki do tych odnoszących się do wskaźnika rozwoju wspólnot terytorialnych, można zauważyć, że dużą część tych gmin tworzyły obszary o relatywnie niższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego.

Podsumowanie

Celem niniejszych badań było ukazanie przestrzennego zróżnicowania poziomu aktywności lokalnej w województwie wielkopolskim oraz próba określenia zależności pomiędzy stopniem aktywności społeczności lokalnych a poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego badanego obszaru.

Badania, analizy matematyczno-statystyczne i kartograficzne potwierdziły postawione na wstępie hipotezy odnośnie do przestrzennego zróżnicowania aktywności społecznej mieszkańców badanego obszaru. Wartość obserwowanego wskaźnika aktywności lokalnej wynosiła przeciętnie dla województwa 1,97

i zależna były od typu gminy (miejska, miejsko-wiejska, wiejska). Aktywność społeczności lokalnych była większa w północno-zachodniej i południowo-wschodniej części województwa oraz w gminach zlokalizowanych w centralnej jego części.

Jak przypuszczano, większe zaangażowanie mieszkańców w działania na rzecz rozwoju lokalnego, mierzone liczbą stowarzyszeń, notowano w gminach, w których wartości wskaźnika rozwoju wspólnot terytorialnych były niższe. Szczegółowe analizy potwierdziły istnienie zależności pomiędzy wybranymi cechami gospodarczymi a aktywnością społeczności lokalnych. Gminy o wyższych dochodach własnych i wyższym poziomie przedsiębiorczości niezależnie od stopnia zurbanizowania i położenia geograficznego cechowały się niższymi wartościami współczynnika aktywności lokalnej (W_{al}). W przypadku cech o charakterze społecznym zależność nie występowała

Badania pozwoliły na potwierdzenie drugiej części hipotezy badawczej mówiącej o zależnościach pomiędzy stopniem zurbanizowania a aktywnością społeczności lokalnych. Analizy wskazały, że mieszkańcy gmin wiejskich są bardziej aktywni w zakresie działań na rzecz rozwoju lokalnego (W_{al} wynosi 2,2). W jednostkach mniejszych pod względem liczby ludności województwa wielkopolskiego, aktywność mieszkańców na rzecz rozwoju lokalnego również była większa.

Wykorzystując metodę k-średnich, zauważono występowanie przestrzennego zróżnicowania obszaru w zakresie aktywności społecznej na tle wskaźnika rozwoju wspólnot terytorialnych i wskaźnika urbanizacji. W rozkładzie przestrzennym wyraźnie wyróżnia się strefa oddziaływania aglomeracji poznańskiej. Podobieństwem cechują się także gminy w północnej oraz wschodniej części badanego obszaru (głównie gminy wiejskie).

Analizy potwierdziły wyniki uzyskane przez Olech i Kotnarowskiego (2012) w zakresie badania gotowości mieszkańców do udziału w konsultacjach społecznych. Wykazały one, że gotowość ta jest największa na wsi, a najmniejsza w dużych miastach. Jednocześnie są to wyniki stojące w sprzeczności do badań przeprowadzonych przez Centrum Badań Opinii Społecznej z 2012 r., według których bardziej aktywni w obrębie organizacji obywatelskich są mieszkańcy dużych aglomeracji oraz miast liczących 20–100 tys. mieszkańców (Aktywność społeczna... 2012).

W pierwszej dekadzie XXI w. badania na terenie Polski wskazywały na związki między aktywnością społeczną a poziomem rozwoju gospodarczego (Błaszczak 2007, s. 167, Hipsz, Wądołowska 2011, Sobiesiak-Penszko, Kotnarowski 2012). Analizy przeprowadzone na potrzeby niniejszego opracowania wykazały jednak wyższy stopień zaangażowania mieszkańców w działania społeczne na obszarach gorzej rozwiniętych gospodarczo. Przestrzennie są to peryferyjne tereny województwa wielkopolskiego, głównie o charakterze wiejskim (rolniczym). Można więc zgodzić się ze stwierdzeniem, że wyższa aktywność społeczna ludności na tych terenach jest związana z ich większą odpowiedzialnością za swoje lokalne środowiska, a także z chęcią poprawy istniejącej niekorzystnej sytuacji gospodarczej i społecznej na tych terenach. Odzwierciedleniem tego są analizy przeprowadzone przez Olech i Kotnarowskiego (2012) oraz Sobiesiak-Penszko

i Kotnarowskiego (2012), w których autorzy wskazali, że wysoki poziom aktywności społecznej jest widoczny w gminach cechujących się niskim poziomem rozwoju społeczno-ekonomicznego, ekonomiczno-cywilizacyjnego i mniejszą przedsiębiorczością. Można zatem stwierdzić, że aktywność społeczna ludności w zakresie działań na rzecz rozwoju lokalnego zwiększała się wraz ze wzrostem dominacji czynników destymulujących rozwój gospodarczy. Analogiczną sytuację zaobserwowano w gminach innych województw, takich jak warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie, mazowieckie czy kujawsko-pomorskie².

Aktywność obywatelska, przejawiająca się m.in. działaniami na rzecz osób trzecich, jest elementem decydującym w znacznej mierze o poziomie rozwoju demokracji, a rozpatrywana w mniejszej skali – o jakości życia społecznego. Stanowi także istotny czynnik rozwoju lokalnego. Choć nie było to przedmiotem niniejszego opracowania, należy zgodzić się ze stwierdzeniem obecnym w pracach wielu badaczy, które mówi, że aktywność obywatelska zależy również od cech regionu, w którym występuje, bowiem cechy kulturowe regionu wpływają na poziom i charakter aktywności mieszkańców (Peisert, Kotnarowski 2012, Szczepańska 2018). W świetle powyższego wydaje się zasadne prowadzenie szerszych badań tego zjawiska na gruncie geografii społeczno-ekonomicznej.

Literatura

- Aktywność społeczna w organizacjach obywatelskich. 2012. Komunikat z badań BS/18/2012. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej (https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_018_12.PDF).
- Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa wielkopolskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego. 2018. Wielkopolskie Regionalne Obserwatorium Terytorialne, Departament Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego (<https://wrot.umww.pl/wp-content/uploads/2018/12/Analiza-EFS-2018.pdf>).
- Atrakcyjność inwestycyjna regionów, województwo wielkopolskie. 2017. Raport przygotowany na zlecenie Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu S.A. w Instytucie Przedsiębiorstwa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa.
- Bagdziński S.L. 1994. Lokalna polityka gospodarcza (w okresie transformacji systemowej). Wydawnictwo Uniwersytetu M. Kopernika, Toruń.
- Bajerski A. 2008. Problemy wydziałania peryferii społeczno-gospodarczych. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 70(2): 159–167.
- Błaszczak M. 2007. O więzi sąsiedzkiej w środowisku wielkomiejskim. [W:] I. Borowik, K. Sztalt (red.), *Współczesna socjologia miasta. Wielość ogłądów i kierunków badawczych dyscypliny*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Czapiński J., Panek T. (red.) 2012. *Diagnoza społeczna warunki i jakość życia Polaków, 2011. Raport. Pro-Print, Żabia Wola*.
- Czyszczkiewicz R. 2003. Wskaźnik rozwoju wspólnot terytorialnych – koncepcja o praktycznym zastosowaniu. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(12): 77–91.
- Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2016 r. 2017. Notatka informacyjna. Główny Urząd Statystyczny
- Filipiak K. 2006, *Metody statystyczne stosowane do oceny regionalnego zróżnicowania rolnictwa, Raporty PIB*, 3: 53–60.

² Prezentowane w niniejszym opracowaniu wyniki stanowią fragment autorskich badań dotyczących aktywności społecznej mieszkańców Polski.

- Gorzela G. 2001. Zewnętrzna interwencja jako czynniki rozwoju społeczności lokalnej – na przykładzie programu inicjatyw lokalnych. [W:] M. Warowicki, Z. Woźniak (red.), *Aktywność obywatelska w rozwoju społeczności lokalnej. Od komunikacji do współpracy*. Municipium, Warszawa.
- Gorzela G. 2007. *Gospodarcza i społeczna mobilizacja w gminach, 96', 97'*. Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Warszawa.
- Hipsz N., Wądołowska K. 2011. *Aktywność społeczna Polaków – poziom zaangażowania i motywacje*. Komunikat z badań. Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa.
- Informacja o stanie gospodarki województwa wielkopolskiego 2018/2019. 2019 (<https://www.umwww.pl/attachments/article/23372/GOSPODARKA%20WLKP%202018-2019%20pdf.pdf>).
- Jażdżewska I. 2006. Związek między podziałem administracyjnym a miejską siecią osadniczą Polski. Zastosowanie metody *k*-średnich do badań miejskiej sieci osadniczej. *Przegląd Geograficzny*, 78, 2: 247–259.
- Karmowska G. 2015. Zastosowanie metod taksonomicznych do oceny zróżnicowania poziomu życia w krajach postsocjalistycznych Europy. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 401: 176–180.
- Kozera A., Wysocki F. 2015. Typ funkcjonalny a samodzielność finansowa gmin wiejskich województwa wielkopolskiego. *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu Województwa Wielkopolskiego, Roczniki Naukowe*, 17, 6: 133–139.
- Lewenstein B. 2004. *Zasoby lokalne. Zarys koncepcji*. [W:] P. Gliński, B. Lewenstein, A. Siciński (red.), *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: III sektor i wspólnoty lokalne w jednoczącej się Europie*. Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Nowak E. 2013. Wybrane statystyczne metody oceny nierówności regionalnych w Polsce. [W:] K. Jarzyna (red.), *Zastosowania metod statystycznych w geografii*. Instytut Geografii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce, s. 78–94.
- Olech A., Kotnarowski M. 2012. Gotowość mieszkańców do partycypacji. [W:] A. Olech (red.), *Dyktat czy uczestnictwo? Diagnoza partycypacji publicznej w Polsce*. T. I. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Parysek J.J. 1995. Rola lokalnego samorządu terytorialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym gmin. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 3: 27–46.
- Peisert A., Kotnarowski M. 2012. Tradycje obywatelskie polskich regionów, a partycypacja obywatelska. [W:] A. Olech (red.), *Dyktat czy uczestnictwo? Diagnoza partycypacji publicznej w Polsce*. T. I. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, s. 250–273.
- Przegląd sytuacji społeczno-gospodarczej województwa wielkopolskiego. 2014. Wielkopolskie Regionalne Obserwatorium Terytorialne, Departament Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego (<http://www.wrot.umwww.pl/wp-content/uploads/2014/07/Prze%C4%85d-sytuacji-spo%C5%82eczno-gospodarczej-wojew%C3%B3dztwa-wielkopolskie-go-2014.pdf>).
- Putnam R. 1996. *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Sobiesiak-Penszko P., Kotnarowski M. 2012. Partycypacja publiczna w Polsce. Uwarunkowania indywidualne i kontekstowe. [W:] A. Olech (red.), *Dyktat czy uczestnictwo? Diagnoza partycypacji publicznej w Polsce*. T. I. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, s. 53–77.
- Szczepeńska M. 2018. Lokalna aktywność obywatelska – czynniki, pułapki, zróżnicowanie. O wzorach zaangażowania charakterystycznych dla wspólnot mieszkaniowych. *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Sociologica*, 64: 105–119 (<http://dx.doi.org/10.18778/0208-600X.64.07>).
- Warczak M. 2015. Endogeniczne i egzogeniczne czynniki rozwoju gospodarczego z perspektywy finansów gminy, *Contemporary Economy*, 6, 4: 111–122 (www.wspolczesnagospodarka.pl).
- Wojtyra B. 2019. *Lokalne strefy aktywności gospodarczej w procesie rozwoju obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Socio-economic development and activity of local communities in the Wielkopolskie voivodeship

Abstract: Civic activity depends both on socio-demographic and the economic situation of the area in which it is implemented. The aim of this study is to present the relations between the level of socio-economic development (determined on the basis of selected indicators) and the level of social activity of the inhabitants (determined by the number of associations acting for community-led local and regional development) in the communes of Wielkopolskie voivodeship. To achieve this goal, mathematical and statistical methods, among others k-means algorithm – were used. The research show that in Wielkopolskie voivodeship there is a social and economic polarization of communes. Detailed analyses confirmed that there is a relation between the activity of the inhabitants (measured by W_{ai}) and selected economic features. In the case of social features, this relation did not exist. The value of the local activity index was also to some extent dependent on the level of urbanization of the commune. It was shown that local development activity was more visible among inhabitants of rural communes. The k-means method has been applied to capture the similarity of communes in spatial terms (considering their social and economic situation and the activity for local development). The existence of a group of similar communes in the Poznań agglomeration's impact zone was indicated. The similarity of communes located in the northern and eastern part of the studied area (mainly rural communes) was also visible.

Key words: local community, associations, socio-economic development, Wielkopolskie voivodeship